

Процес спортивного відбору обдарованих юних волейболістів у діяльності тренера

Ляхова Т.П.

Харківська державна академія фізичної культури

Анотація. Сучасний рівень вищих спортивних результатів настільки високий, що підійти до них, а тим більше перевищити можуть люди, що володіють винятково високими фізичними здібностями. При цьому виникає необхідність відбору осіб з найбільш високим рівнем фізичних і психічних здібностей, функціональних можливостей, важливих для визначення виду спорту. Спортивний відбір одна з найактуальніших тем на сьогоднішній день і має багато не вирішених проблем, як у нашій країні, так і за рубежом.

Ключові слова: волейбол; спортивний відбір; прогнозування; багаторічна підготовка; тренер.

Досягнення сучасної науки впевнено свідкують про те, що найвищі досягнення в спорті, в тому числі й в волейболі, доступні лише особливо обдарованим спортсменам, які володіють високим рівнем різноманітних сторін підготовки. Враховуючі те, що таких людей небагато, особливо гостро стоїть питання їх пошуку та відбору.

Цілеспрямована багаторічна підготовка та виховання спортсменів високого класу – це складний процес, якість якого визначається цілою низкою факторів. Одним із них є відбір обдарованих дітей та підлітків, їх спортивна орієнтація (Туровський, Носко, Осадчий, Гаркуша, & Жула, 2009; Височіна, 2017; Демчишин, & Пилипчук, 2001; Чуча, 2010).

У волейболі, як і у будь-якому виді спорту, діяльність тренера, лікаря, психолога та інших фахівців, під час проведення відбору та орієнтації спрямована на всебічне вивчення та виявлення задатків та здібностей спортсменів. Визначення комплексу показників, що характеризують властивості та якості людини – один з основних моментів у роботі спеціаліста при відборі молодих спортсменів (Баранецький, Ковцун, Аблікова, & Намяк, 2014; Чуча, 2010). Будь-яка здібність має структуру, до якої входять певні процеси, властивості, якості. Як правило, структура спортивних здібностей включає комплекс морфологічних, рухових, функціональних, психофізіологічних, психологічних показників, які виступають у якості критеріїв відбору та спортивної орієнтації. Якщо при відборі були допущені помилки, вони можуть виявитися через кілька років і звести нанівець усю роботу тренера. Враховуючи те, що на підготовку видатного спортсмена іде не менш 6-8 років систематичної роботи, то стає зрозуміло, як дорого обходиться помилки на всіх етапах. Скільки ж триває відбір? Відповідь дорівнює

тривалості спортивного життя, тому що визначає відповідність здібностей і особливостей даної особистості, спортивна діяльність якої починається в період комплектування спортивних шкіл і продовжується аж до комплектування збірних команд. Підвищення вимог, що зараз ставляться до спортивної підготовленості учнів викликає необхідність широкого вивчення проблеми спортивного відбору, озброєння тренера, викладача, учителів знаннями про сучасні об'єктивні критерії відбору, показники перспективного прогнозування. В теперішній час дуже багато уваги приділяється питанням спортивного відбору та вибору спеціалізації або інакше амплуа гравця. Особливий великий вклад для вирішення цих питань внесли Бриль М.С., Волков В.М., Платонов В.Н., що дозволяє тренерам знайти серед дітей майбутніх олімпійських чемпіонів, а студентам інститутів фізичної культури, тренерам ДЮСШ більш глибоко вивчати проблему спортивного відбору (Бриль, & Клецов, 2001; Волков, 2002; Платонов, 2015).

Спортивний відбір – тривалий, багатоступінчатий процес, який може бути ефективним лише в тому випадку, якщо на всіх етапах багаторічної підготовки спортсмена забезпечена комплексна методика оцінки його особистості, яка передбачає використання різних методів дослідження (педагогічні, медико-біологічні, психологічні, соціологічні та інші).

Спортивний відбір – це оснований на науковому прогнозі процес прийняття та реалізації рішення про включення чи не включення в спортивну діяльність її можливого учасника. Знання особливостей прогнозування здібностей юних волейболістів у процесі спортивного відбору є невід'ємною частиною багаторічного процесу підготовки спортсменів.

Здібності – це сукупність якостей особистості, яка відповідає об'єктивним умовам і вимогам до певної діяльності і забезпечує успішне її виконання. У спорті мають значення як загальні здібності (забезпечують відповідну легкість в оволодінні знаннями, вміннями, навичками і продуктивність в різних видах діяльності), так і спеціальні здібності (необхідні для досягнення високих результатів у конкретній діяльності, виді спорту).

Спортивні здібності багато в чому залежать від спадково зумовлених задатків, які відрізняються стабільністю, консервативністю. Тому при прогнозуванні спортивних здібностей слід звертати увагу насамперед на ті відносно мало мінливі ознаки, які зумовлюють успішність майбутньої спортивної діяльності.

Оскільки роль зумовлених ознак максимально розкривається при пред'явленні до організму юного спортсмена високих вимог, то при оцінці діяльності спортсмена необхідно орієнтуватися на рівень вищих досягнень.

Поряд з вивченням консервативних ознак прогноз спортивних здібностей передбачає виявлення тих показників, які можуть істино змінюватися під впливом тренувань. При цьому для підвищення ступеня точності прогнозу необхідно приймати до уваги, як темпи зростання показників, так і їх вихідний рівень. У зв'язку з зростанням та розвитком деяких частин тіла, а також органів

та фізіологічних систем дітей та підлітків, яке відбувається неодноразово та нерівномірно, тобто гетерохронно, мають місце певні відмінності в структурі прояву здібностей спортсменів у різні вікові періоди.

Особливо чітко ці відмінності спостерігаються у дітей, які займаються в технічно-складних видах спорту, в яких високих спортивних результатів досягають вже в дитячому і підлітковому віці і в яких вся підготовка спортсмена, від новачка до майстра спорту міжнародного класу, протікає на тлі складних процесів формування юного спортсмена. Спортивний відбір починається в дитячому віці і завершується у збірних командах країни для участі в Олімпійських іграх. Він здійснюється в чотири етапи. У групи початкової підготовки ДЮСШ приймаються діти віком у відповідності з віком, визначеним для даного виду спорту.

Зараз згідно навчальної програми для дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної з волейболу визначені вікові межі та терміни навчання для кожного етапу, де визначено етап початкової підготовки 9-10 років, групи попередньої базової підготовки 11-14 років, групи спеціалізованої базової підготовки 16-18 років та групи підготовки до вищих розрядів старше 18 років. В окремих випадках можливий прийом в спортивну секцію дітей, вік яких кілка перевищує зазначені межі.

Початкова підготовка передбачає виховання якостей та здібностей волейболіста для створення можливостей подальшого спортивного удосконалення. Тому мета відбору на даному етапі – діагноз придатності та доцільності спортивного удосконалення дітей 9-10 річного віку. Оцінка пов'язана з прогнозуванням їх майбутніх спортивних досягнень.

Підґрунтям прогнозу є не формування навичок і вмінь, а обдарованість дитини – сполучення специфічних якостей, властивостей та здібностей. Для успішної розробки прогнозу потрібні знання рис, характерних для волейболу (модельні характеристики найсильніших спортсменів), які повинні бути на усіх етапах підготовки стабільними та не залежними від усіх інших характеристик. Критеріями відбору на цьому етапі є: мотивація до занять спортом; морфологічні ознаки (показники зросту та маси); стан здоров'я; рівень рухових якостей. Для вирішення завдань початкового відбору є доцільним прогнозувати не лише кінцеві результати, а й проміжні спортивні результати молодих волейболістів.

Відбір до груп попередньої базової підготовки вирішує завдання комплектування команд (вибір ігрового амплуа тощо), а також перспективності спортсменів, які займаються волейболом. Головна особливість даного етапу – врахування не тільки обдарованості, але й рівня спеціальних фізичних якостей.

Відбір проводиться за двома принципами: оцінка перспективності та цільова орієнтація.

В групах спеціалізованої базової підготовки – основна мета виховання заміни командам майстрів. На цьому етапі збирається комплекс характеристик, пов'язаних з успішністю навчання та реалізацією здібностей в конкретній

ситуації різного ступені напруженості. Цей ступень має два етапи – визначення перспективності удосконалення і діагностика спортивного стилю гравця.

На етапі відбору до груп вищих досягнень потрібно визначити, чи здатний спортсмен досягти результатів міжнародного класу, переносити напружену тренувальну програму та ефективно адаптуватися до навантажень, які плануються в цих групах. При відборі враховуються морфологічні характеристики, найбільш сприятливі вікові межі досягнення найвищих спортивних результатів. При цьому інформативність показників зросту та маси тіла потрібно розглядати у взаємозв'язку з параметрами спортивної техніки, функціональними можливостями систем організму, психологічними особливостями спортсмена.

Кінцевою метою системи багаторічної підготовки є включення юного волейболіста у навчально-тренувальний процес команди майстрів. Вирішення цього завдання, можливо, здійснити лише через кілька років навчально-тренувальних занять на етапі початкової спортивної спеціалізації.

Таким чином, аналіз даних спеціальної літератури дозволяє говорити про те, що при сучасному рівні конкуренції на міжнародній арені найвищі досягнення в різних видах спорту, зокрема у волейболі, доступні лише особливо обдарованим спортсменам, яких можна виявити тільки на підставі науково-обґрунтованої системи спортивної орієнтації та відбору.

Література:

- Баранецький Г., Ковцун В., Аблікова, А. & Намяк, В. (2014). Відбір дівчат віком 10-12 років для занять волейболом на основі дерматогліфіки та психологічних маркерів. *Фізична активність, здоров'я і спорт*, 2(16), 44-50.
- Бриль, М.С., & Клецов, Ю.Н. (2001). *Отбор в спортивные школы по волейболу на основе модельных характеристик спортсменов высшей квалификации*: метод. реком. Минск.
- Височіна, Н.Л. (2017). Психологічне забезпечення у системі підготовки спортсменів в олімпійському спорті: монографія. Київ: «Центр учбової літератури».
- Волков, Л.В. (2002). *Теория и методика детского и юношеского спорта*. Киев. Олимпийская література.
- Демчишин, А.А., & Пилипчук, Б.С. (2001). *Підготовка волейболістів*. Київ. Здоров'я.
- Платонов, В.Н. (2015). *Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті*. Київ. Олімпійська література.
- Туровський, В.В., Носко, М.О., Осадчий, О.В., Гаркуша, С.В., & Жула, Л.В. (2009). *Волейбол. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю*. Київ: РНМК.
- Чуча, Ю.И. (1996). *Отбор и подготовка баскетболистов*: учеб.метод. пособие для студентов, преподавателей, тренеров. Харьков: ХХПИ.
- Чуча, Ю.И. (2010). Прогназируем и выбираем. *Проблемы и перспективы развития спортивных игр и единоборств в высших учебных заведениях*. Сборник статей VI международной научной конференции. 102-104.

Відомості про автора:

Ляхова Тамара Петрівна –

старший викладач

<https://orcid.org/0000-0003-4853-0513>

E – mail: tamaraliahova29@gmail.com

Харківська державна академія фізичної культури

Надійшла до редакції 14.01.2022 р.